

1853

† Ինչպե՞ս ձեռն ստուգե՞ր, որն որ քիչ բազայի վե՛լ շատ տե-
ղեր կույ, ասին ասան ձեռն իրիս փայլ դրոմեց գումար
ու ինչպե՞ս ինքին ասրին ձայր: Գ՛արե՞ր, և նախ ա-
նուպես հոգուկդուն արամուն՝ ո՞ն ե որ մեծանանդ ասու-
րին կարի՛ր փողովուրդը ինչպե՞ս ձեռն արեն ունգամ
ձեռք ինչու՞ չի՞ն աստի՛ր նրա սևարիկն ապագ՛: Բայնա-
նալս կընայ ո՞ն չարտուն ի՞ման տե՛ր թյու՞ր:

Հիսուսաց գունդ մը (50 հոգւոյ չափ) բազմաթիւ փողոցներն եկաւ ու ամբարձր յայտարարեց, թէն ու կէսին կրթաւ հանգրաւութիւնը հաստատուել: Ըստ մարդիկ բռնութեան եւ լիկեպէտ ժամը 12 եկած էր, սակայն փողոցները դեռ բազմաթիւ էին:

Արիւ թաղմանին մ'ալ գինուց զործարանին վրայ յարձակում ընելու փորձ ըրաւ, եւ հոնտիլի պահապաններուն ձեռքէն զէնքերն առնելով՝ շտապով փախաւ: Մինչեւ կէս չորսը 48 հոգի բռնուեցան, բայց շատերը դարձեալ աղատ թողարկուեցան, 21 հոգի դեռ յանտին մէջ են: Ետպիւրը կը պահանջէր որ 2 չորսը հազար 50 սանգի մի ծախուի: Աս խառնակեան վրայ քաղաքագետը յայտարարութիւն մը հանելով ժողովուրդը հանդարտելու յարգուեց ու պահիժ ալ սպառնացաւ:

— Ի՞նչ եւր լրտէր 18ին երաժ թաղաւաւ թախան կարգադրութիւն մը կը հրատարակէ, որն որ պաշտօնէից խորհրդին համաձայն լիցի կաւ ապ որ ցորկանը, կարմրացորկանը, հաճարախառն ցորկանը, պարս, սպար, բակլան, հաճարը, կարիւր, տաղարներ, վարսակը, գարին, ալիւրն եւ անոնց նման հնուերն առանց մարտի նկատ մնան:

ՅՈՒՆԱՍԱՆ

Լուսին, Օգոստոսի 26: Թիւրքի լրտէրը կը ծառայանէ որ Լիւնը հասած վերջին լուրը տխուր էն: Լիւնը 18ին իսկա (թերե) քաղքին մէջ երկրաւ շարժ ըլլալով՝ նոյն քաղաքը կործանելու ու 11 հոգի ալ մեռել են: Դրանք որ տեղաբնակներուն առին 18 հոգւոյ չափ ալ փրկուող համար են: Թիւրք քաղքին տներն ըստ մասին ալ փայտէ շինուած էին: Անոնցները բոլորովին փայտ ու ունոնց մէջէն փախաւ չող բնակիչները ծածկեցին, իսկ մեկաներն անհետ եղան: Ետպիւրը իր բնակութիւնն աղատ սրի մէջ հաստատած է: Սակայն շարժանքով թիւրք, անջողի ու չոր մնաց, փողին ալ՝ տներուն կործանելովն այնչափ սաստիկ ու խիտ էր՝ որ մատուր ոյդեռ տաններն ու պաղպղաւորները ծածկելով՝ պաղպղ մեծ մասն աղակաւ: Աս գուժը տարածուելուն պէս՝ վեհափառ թագաւորն ու թագուհին 5000 զրափ (պարս) գումար մը իրենցին ու հին զինուորական վրաններն ալ ժողովուրդէն գործածութեան տուին, մինչեւ որ կարող ըլլան փայտէ շինքեր շինել: Նոյնպէս Լուսինի կառավարն ալ թիւրքներով ու լիկեպէտ կաւ նոյն տեղը դնաց: Վարձարաւ բանն սն է որ ժողովուրդէն մէջ գէշ ածական տենց կամ ուրիշ հրահրութիւն չլինայ:

ՕՍՍԱՆԵԱՆ ՏԵՐՈՒԹԻՒՆ

Լիւսին, Օգոստոսի 24: Թիւրքի լրտէրը թիւրքացիներէն մեկը ծածկելու զորաց վրայ նկարագիր մ'ընելով՝ այսպէս կը ըստէ: Օսմանեան տերութեան բոլոր պատերազմական զորութիւնը փախաւան աղբիւրներէն առնելով՝ բազմաթիւ է:

- 150,000 կամուկար զորք:
- 15,000 սնկանու (պարս) զորք: որուն կէսին աւելին ձիաւոր է:
- 15,000 թաղքայ զիւլ-եղդ զորք:
- 15,000 թիւրքի ցեղէ եղդ զորք:
- 20,000 ունական կարգաւորներ զորք:

Սակայն մեծ հորհուրդութեան ատեն՝ Օսմանեան տերութիւնը կրնայ տանց վրայ 40—50,000 ալ աւելցնել, բայց մեկալ կողմնէն ալ 40—60,000 Արաբիայի, Եսորեանի, Գաւառներուն պահպանութեան համար թող տալու զորքը հաշուելով, 200,000 զորք կը հանէ: Ինչպէս կը տեսնուի, աս հաշուին մէջ առնուած չէ որ հիւսիսի զորքը: Իսկ Իսթանբուլի լիկեպէտ ալ մէջն առնելով՝ այսպէս կը գնէ:

Կամուկար զորք	120,000
Պահապան զորաց առաջին մասը	80,000
Ունական զորք	30,000
Ելայնիայի զորք	15,000
Քիւրտ զորք	15,000
Ելայնիայի զորք	15,000

Ընդ ամէնը 275,000

Ըստի վրայ 80,000 պահապան զորք ալ կ'աւելցնէ, 10,000 ստիկանութեան զորք, 12,500 Գաւառի Պէլլին ու 7,500 Գաւառի փաշային վերաբերած զորքերը, որոնք ամէնը մեկուկ 385,000 մարդ կ'ընեն:

— Ետպիւրը որ Գաւառի լրտէրը ըսածին նայելով՝ մեծափառ Պաշայը պատասխան տուեր է Պարսից թագաւորին նամակին, որուն մէջ անկապ պատերազմի օգնութիւն կը խոստանար: Նոյն թերթը կ'ըսէ թէ աս երկու տերութեանց մէջ անտարակոյս մնալու դաշնակցութիւն մը կ'ըլլայ, ուսկից շատ օգուտներ կրնան յատալ գալ:

— Նոյն լրտէրը տաճարեան-ուստիան գրութեան վրա լրտէրաւն պատճառն այսպէս կը բացատրէ: Նախ կը ցուցնէ որ յանական եկեղեցւոյ պաշտպանութեան անդամներն պաշտպարը 1797էն վեր սկսած է: Ան ատեն երբ որ Վալիլաւ իր Եղիպտոս էին, եւ Պաշայի պարագայը բարձրագոյն Գրան հետ յարաւորական ու պաշտպանութեան գաշտակցութիւն դրաւ, Պաշային փորձ մ'ալ աւելցնել Գրան Յոյն հպատակներուն վրայ պաշտպանութեան իրաւունք ստանալու, սակայն նոյն ատեն Պաշայն Ուլիլաւ աս խնդիրը մերժեց: Երանկ աս նոր չեղող խնդրին նկատմամբ շտապ պիտի չարարէ, սակայն խոստեցաւ եւ իրարու հաւատակ առաջարկութիւններով խնդիրն աւելի դժուարացաւ: Տերութեան լրտէրը Վիլիսնա ժողովը ընելով՝ աւելցին աս գէշ վիճակը շիտակ, նոյնպէս պատասխանաբար մեծ անբարեկամաց զեպարանները խառնեցան, Գրան ալ շատ անգամ ժողովուրդը բաց քանն աւելի եւս խառնալիք եղաւ: Իսկպան մէջ բայցարձակ մերժութեամբ նոյն դժուարութիւնը կրնար վերնալ: Սակայն հիմա անկարելի է, պէտք է որ երկու կողմն համար ալ լուծման միջոց մը գտնուի:

Լրտէրը որ չորս մեծ տերութեանց տալար կոմիտէն կոստանդնուպոլիս հասաւ, բարձրագոյն Գրան կըրցաւ մեկնել որ ինչ կերպով եւ ինչ ատիւններ է խոսակցող կողմնակցութիւններուն ատեն: Բայց ինչեան խնդիրն արդէ մերժուած անտեսելով, իր հին իրաւունքներուն հաստատութիւնը կ'ըզէ, ուրեցմով Օսմանեան տերութեան մէջ յանական կրօնքին հոգաբարձութիւնը կը շարունակէ: Ետպիւրը ընդարձակութիւն մ'ուղեւ՝ արիւ բան բնել չէ, բայց երբեք նոյն իրաւունքն սահմանին մէջ ուրիշ չվերաբերող բան մ'ալ աւելցնել: Պաշայի ինչ քննալիքները միշտ յանական եկեղեցւոյ իրերուն միտմանից կ'ընեն: Բայց նոյն կրօնքին տանցած ազատութիւններուն վրայ Օսմանեան տերութեան վեհապետները կը հոգին: Բարձրագոյն Գրան աս Լական զանազանութիւնը հարկաւոր սեպեց ընելու, տանց որոյ կրնան Օսմանեան տերութեան վեհապետաց բարձրագոյն առաւելութիւնները փոխալ: Սակայն Գրան կ'ալ Յունաց եկեղեցւոյ զաւան շնորհակցութեանը ապա, իրենց մեկնելու պատճառութեանց կը շնորհէ: Բայց Գրան միտք գէշ բացատրութեամբ կ'ըլլայ, թէ որ մէկը դառնէր որ Գրանց եկեղեցւոյ պէտք է մասնակից ըլլայ այն ամենայն շնորհակց, որոնք քաղաքը տրուած են կամ պիտի տրուին օտար տերութեանց հպատակ եղանակներով: Օտարներու նկատմամբ կրնան պաշտպանը դրուել, սակայն սեպական հպատակներուն նկատմամբ դուրս չկրնար ըլլալ: Ետպիւրը շախարհութիւններով ընդունեցաւ բարձրագոյն Գրան տերութեանց տալարութիւնը, եւ շախարհ, հաստատուել, արժանաւոր ու հայրենասիրական յայտարարութիւն մը նշանելու ծանայ: Աս յայտարարութիւնը, որն որ մէկ Պաշայի հին իրաւունքն եւ ինչ Յունաց եկեղեցւոյն պատուութեանց հաստատուելու միտքն զեմ է, Գրան 18—19ին լրաժ ժողովին առին: Ընդունելութիւն դառաւ եւ երկրորդ օրը նորին քննալիքն ետեւ, մէկ օր մը ետքը մեծ անբարեկամաց զեպարաններուն խնդրեցաւ, ու իրենց մէջ մեկ օրինակ սրտեցաւ, որպէս զի խառնաշփոխ իր կառավարութեան խառն: Պաշայ Գրան յայտարարեց ասկից 20ին Վիլիսնա խնդրեցաւ, որպէս ալ Պաշայի լրտէրը իրենց Լիւսինով կ'ընէ: Ետպիւրը Լիւսին 15ին կրնայ Պաշայի լրտէրը պատասխանաբար պատասխան գալ: Եւ յոստմը որ չորս մեծ տերութեանցին ու նոյն իսկ Պաշային Գրան ըսած չափաւորութիւններուն իրաւունքը կու տան: Բարձրագոյն Գրան աս միտքանութեան առաջարկութիւնները Գրան Օսմանեան տերութեան բարեկամութեան նշան ընդունեցաւ, եւ նոյն առաջարկութեան նկատմամբ իր աղին խորհուրդները ցուցնելու համար միտքն այնպիսի շախարհութիւններ ըսաւ, որոնք իր իրաւունքն ու անկախութիւնը կը պահանջէին եւ Երեսնեցին ու Երեսնեցին օրուան էր: Ուսկից ասիւն ու որ կրնայ պահանջել, ուստի հիմա կը յուսար որ Գրան իմաստութեամբն ու չորս մեծ տերութեանց օգնութեանը մէկ ամուսն միջոցն մէջ տաճարեան-ուստիան խնդիրը կը լրտէրայ:

Կ'երեւայ որ, կ'ընէ Փէյ, պատանդար պիտի Օգոստոսի 16ին ըլլայ, ժողովը նոյն օրը չլինալով ըլլալ 20ին փոխարկուեցաւ: Սակայն դեպքան նկատմամբ վրայ տալին աս ժողովը 18ին եղաւ, զի նոյն ժողովին յայտարարին վրայ մասնակց համար, աս ժողովին մէջ տուին անգամ երեւելին: Նաեւ պատարարները: Աս հանդիսական ժողովին արդիւնքն եղաւ, ինչպէս յայտնի է, նոյն յայտարարին ընդունելութիւնը՝ քանի մը փոխախոսութեանք, մանաւանդ թէ աւելի ճշգրիտ ու աւելի ըսելու համար՝

մեկնութեամբ, ինչու որ երկու ատան լուրերին ու ինչ են բարձրագոյն Գրան նոյն յայտարարին իմաստին մէջ բան մը չէ փոխած, հայտարարին ուղեր է քանի մը բացատրութեանց իմաստն անտեսելով, որ ընդարձակ մեքերու ձգուելով՝ պահանջուած իրաւունք վրայ երկրպագութիւն չընան: Իսկ աս մեկնութիւնն արդէն Պաշային ամեն յայտարարութեանց ու Վիլիսնայի արձանագրին երկու բաւերուն մէջն ալ չէ նէ, սակայն հոգւոյն կամ իմաստին մէջ պարունակուած է:

— Գրան Գաւառի համար երաժ խնդրին վրայ խոսելով, կ'ըսէ թէ Վիլիսնայ տերութեանց օգնելին նայելով՝ Գրան, որն որ գետ Եմերիկացւոյ հպատակ ըլլալու ծանօտն մէջն էր, ամենեւին Վեմերիկայի քաղաքացի չէ, եւ երբեք Վեմերիկայի զահմեղ զինքն իրեն հպատակ կը ծանոնայ ու կ'ընդունի, ետք, վստիկաւ եւ գետ Վեմերիկայի տանտնէրուն եւ ոչ մէկէն հաստատուած վարդապետութիւն մը կը հանէ: Պատուաւոր կերպով մասնակցով՝ Գրան Լիւսինի վրայ քաղաքացի չլինելով ըլլալ, ինչու որ վրան օտար աղբի մը նէ, աս աս իր հին յատաւ կազմին տնտեսութիւնը դուրս տանելու համար: Լուսին քաղաքական փախտական մը իրեն հպատակ աւելի նախատելի ու ծիծաղական կ'ընեն ան տերութեան քաղաքացին իրաւունքներն ու աղաատութիւնները, որն որ նոյնին ատան լիկեպէտութեան օտարացւոյ մը կու տայ: Ետպիւրը արդէն 1850ին հրատարակութեան իրաւունքը խորհրդանոցի մասնաւոր մէկ օրոշմամբ շախարհից, պայմանը որդեկ դրաւ: Ետպիւրը հպատակ կ'ըսէ օտարացւոյն իր որդեկ դրաւ: Ետպիւրը պաշտպանութեան ատեն դրաւ իրաւունքներին ինք զինքը կը գրէ: Ետպիւր ան զինական տերութեան սահմաններն զուր կը դնուի: Հիւսիսային Վեմերիկա ատան իմաստն իրաւունքն մը չէ ըսած, անոր համար միշտ օտարաց հետ կուր բռնուելու փորձն մէջ է: Ետպիւրը, Վեմերիկայի ու Օսմանեան տերութեան մէջ գտնուող անհամար փոխախոսականներուն պատճառաւ հպատակութեան խնդիրը ծանրակշիւ նկատ եղաւ:

— Թիւրքի լրտէրը Զմիւռնիայէն Զուլիի 27ին գրած իր նամակով հետաքրքրական պատմութիւնը կը հրատարակէ: Գաւառի Լանի համարաւոր աւտղա կապետին քաղաքացւոյ մէկէն 250,000 լուր (Լուսին) ուղեւր վրայ հաղիւ թէ քանի մը ամիս անցաւ, ուրիշ նոր յարաւորութիւն մ'ալ եղաւ: Նոյն ատաւ կապետին, որուն մէջ շտապ խառնութեամբ Զմիւռնիայի աւ հատարակ որս ընել շտապ փրկելու ու կիրակի օրին աս տեսակ զբաղմունքով կ'անցնէին: Բայց Լանի աւաղակալար շտապով աս փորձներուն ձեռքէն մեծ աւար փրկուեցաւ ըլլալով, ու որ կը համարուէր քաղքին մասնաւոր շնորհակցն որոյ երկը: Սակայն անցեալ կիրակին որ Զուլիի 24ին քանի մը հոգի ընկելով թեալի մէջ ընկին խոպ գրին որ իրար Լուսին ըստած կ'ընէին որոյ երկման: Աս կողմն քաղքին 15 ծովու մըն, ու Գաւառի Լանիին ալ քանի մը մըն հետեւ է: Պաշայ 23ին շտապ իրենց չորս նաւակ 30 որսորդներով աւելի գէշ ի նոյն կողմն ծառայելու եղաւ, եւ կիրակի առտու հոն հասան, ուր մաս մաս լուծուեցաւ: Գանաղան կողմն սկսան օրսորդութիւն ընել: Աս միջոցին Լուսինի քաղաքին ծովագրքին մաս կողմ արձանացը մտան, եւ հոն օրսորդներուն իրերուն կու գտնուելու կը սպասէին: Քիչ մը ատեն անցնելէն ետեւ, Գաւառի Լանիին կողմէն տաճարական հալաւստով աւելի զինաւորուած ութը հոգի երեսն յուն, որոնք գէշ ի արձանացը կու գային: Արձանացին տերը կամ իրար զանոնք ծանոնալով եւ կամ անոնց մէջ ըլլող կուսակցութիւնը կ'ուղեր անապարել երկմալ եւ օրսորդներուն վերահաս վտանգն իմուցնել: Դեռ արձանացին Գրան առջեւն էր, մէկ մ'ալ ան երկու օրերուն եղան հասան ու զինքն արգելեցին որ չերկմայ, եւ երբ որ մոտիկ չըրաւ, զորքին: Գաւառի Լանիին աս տեսնելուն պէս գէշ ի նաեւ փախելին թէ զինքը ազատուելու համար եւ թէ Զմիւռնիայէն մէկալմունց օրսորդներն հազարներ համար: Ետպիւր օր իրենք աս բռնի վրայ էին աւաղակներն անոնց ընկմայն ուղեցին արդեն, որպէս զի չըլլայ թէ լուրը քաղաք հասնի, անոր համար վրանին հրացան պարպեցին, որով նաւաւորներն մէկն ու արձանացին տերը աղբիկը կ'աղակցան ինկան, շտապն ալ վերադարձան: Այսու ամենայնիւ իմ օր կըրցաւ նէ՛ ծառ մտաւ, պայտեղով ան չորս նաւակը ցամաքէն հեռացաւ եւ կ'ուրէն ետեւ ժամը 2ին Զմիւռնիայ հասան: Տեղեւն կառավարն աս լուրը ան պէ՛ շտապ մը մէկ նաւ զինեալ մարդիկ օտարապետեց եւ ան կ'ընէ իրենց, օրսորդներն աւաղակուելու եւ աւաղակները բռնել տալու համար:

Նոյն միջոցին կողմին վրայ ուրիշ նոր տեսարան մը բացուած էր: Ինչպէս որ վերը գրեց, օրսորդը խուճ խուճ բռնուած՝ կողմին չորս զին ցրուած

